

Violències, prevencions i acció socioeducativa

Núria Amadó Serés
Carles Feixa Pàmols
Isabel Hernández Gondra
Gemma Linares Molinas
Montse Pastor Puyol
Asun Pié Balaguer

PID_00192452

Material docent de la UOC

Núria Amadó Serés

Llicenciada en Ciències de l'Educació per la Universitat de Barcelona el 1981, màster en Intervenció socioeducativa amb menors (infants, adolescents i joves en risc o conflicte social) per la Universitat Ramon Llull (1996) i màster en Psicopatologia clínica per la Fundació Vidal i Barraquer i la Universitat Ramon Llull (2009). Està habilitada com a educadora social. És pedagoga de l'Equip d'Atenció a la Infància i l'Adolescència a l'Ajuntament de Barcelona (EAIA de Ciutat Vella, Raval sud), des del 1999 (abans ho havia estat de l'EAIA del Vallès Oriental). Ha estat professora de la Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació Blanquerna. Ha participat en diferents projectes d'inserció laboral amb dones més grans de vint-i-cinc anys (Ajuntament de Sant Celoni). També ha participat en l'equip de coordinació de l'experiència pilot de formació de dones amb dret al PIRMI (programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció), que ha dut a terme juntament amb Càritas Girona i l'Ajuntament de Calella. Ha estat tutora de pràctiques de l'alumnat d'Educació Social, a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Ha estat educadora en l'àmbit de justícia juvenil, al Centre Educatiu Josep Pedragosa (actualment CRAE Castanyers), fent tasques d'educació i de coordinació, i al Departament de Justícia Juvenil. Ha treballat d'educadora social a l'Ajuntament de Calella. Ha estat directora de l'Escola Taller Rectoria Vella, de l'Ajuntament de Sant Celoni.

Carles Feixa Pàmpols

Carles Feixa Pàmpols (Lleida, 1962) és catedràtic d'Antropologia Social a la Universitat de Lleida. És doctor per la Universitat de Barcelona i doctor *honoris causa* per la de Manizales (Colòmbia). Ha estat professor visitant a Roma, Mèxic, París, Califòrnia (a Berkeley), Buenos Aires, Santiago de Xile i Newcastle. S'ha especialitzat en l'estudi de les cultures juvenils, i ha dut a terme recerques sobre el terreny a Catalunya i Mèxic. S'ha interessat per temes com la violència, la ciutat, l'esport, la memòria oral, la immigració, els moviments socials i les cibercultures. Entre els seus llibres destaquen *La joventut com a metàfora* (Barcelona, 1993), *De jóvenes, bandas y tribus* (Barcelona, 1998; 4a. edició, 2008) i, juntament amb Pam Nilan, *Global Youth?* (Londres i Nova York, 2006). És coeditor de la revista *Young* (Londres i Delhi) i membre del consell editorial de *Nueva Antropología* (Mèxic), *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud* (Colòmbia), *Mondi Migranti* (Itàlia) i *Análise Social* (Portugal), entre d'altres. Ha estat assessor per a polítiques de joventut de les Nacions Unides i vicepresident del Comitè de Recerca Sociologia de la Joventut de l'Associació Internacional de Sociologia.

Isabel Hernández Gondra

Pedagoga i psicòloga clínica per la Universitat de Barcelona i màster en Psicologia clínica i salut mental, té formació en psicoteràpia psicoanalítica (CEPP, Vidal i Barraquer). Ha treballat com a pedagoga amb nens amb discapacitat psíquica i com a psicòloga en serveis socials de base i serveis socials especialitzats. Des de fa setze anys treballa en un equip d'atenció a la infància i l'adolescència en risc dependent de l'Ajuntament de Barcelona. Consultora de la Universitat Oberta de Catalunya.

Gemma Linares Molinas

Educadora social. Al començament de la seva carrera professional va treballar amb adolescents tutelats i joves extutelades per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència. Després es va especialitzar en l'acompanyament a dones en situació de violència i les seves filles i fills, camp en què té disset anys d'experiència. Actualment és directora d'un recurs especialitzat en violència masclista. A més, compagina la feina amb formació presencial i en línia per a professionals del camp social, específica sobre el tema. És coautora del document "Els serveis d'acolliment i recuperació. Una resposta integral a la violència masclista", del gener del 2010.

Montse Pastor Puyol

Psicòloga (Universitat Autònoma de Barcelona) i educadora social (EUTSES, Universitat Ramon Llull). Màster en Intervenció socioeducativa amb menors en risc social (Universitat Ramon Llull) i postgraduada en Atenció primària i infància (Universitat de Barcelona). Ha treballat en centres residencials d'acció educativa i en serveis socioeducatius de salut mental fent funcions d'educadora social i de directora. Té experiència en formació en diversos àmbits del camp social i educatiu. Actualment treballa a l'Ajuntament de Barcelona en un equip d'atenció a la infància i l'adolescència i és consultora a la Universitat Oberta de Catalunya. És coautora del llibre *Adolescents singulars: notes crítiques per a una educació social marginal* (2008).

Asun Pié Balaguer

Doctora en Pedagogia per la Universitat de Barcelona i educadora social. Ha estat professora de la Universitat Ramon Llull fins al 2010. Actualment és professora als Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). És professora associada de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona en el Departament de Teoria i Història de l'Educació. Les seves línies de recerca principals se centren en la participació ciutadana en matèria de polítiques de dependència, la construcció social de la discapacitat i les seves noves formes d'inclusió social, amb un aprofundiment especial en els moviments socials i pedagògics crítics i la incidència que tenen en l'educació social. Algunes publicacions destacades són *Pedagoqueer: resistències y subversions educatives* (2011); *Discapacitat, vulnerabilitat i dependència: la corporeització de la pedagogia* (2011); el treball de tesi doctoral *De la reinvençió de la discapacitat o de l'articulació de nous tipus de trànsit social: la pedagogia i les seves formes sensibles* (2010, Universitat de Barcelona); *Educació social i Teoria queer: de l'alteritat o les dissidències pedagògiques* (2009); *De la teoria queer i les altres maneres de pensar l'educació* (2009). És membre fundadora de la Cooperativa Aixec. Milita pels drets de les persones amb diversitat funcional en col·laboració amb el Fòrum de Vida Independent. Col·labora amb el Grup de Recerca ATIC (UOC) i és membre del Grup de Recerca LES (Laboratori d'Educació Social - UOC).

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Asun Pié Balaguer (2012)

Primera edició: setembre 2012

© Núria Amadó Serés, Carles Feixa Pàmols, Isabel Hernández Gondra, Gemma Linares Molinas, Montse Pastor Puyol, Asun Pié Balaguer

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureca Media, SL

Dipòsit legal: B-21.565-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

A priori, com ens anunciava Hannah Arendt, s'ha de dir sobre la violència que "nadie consagrado a pensar la Historia y la Política puede permanecer ignorante del enorme papel que la violencia ha desempeñado siempre en los asuntos humanos, y a primera vista resulta más que sorprendente que la violencia haya sido singularizada tan escasas veces para su especial consideración" (Arendt, 2005, p. 16). Encara més: "¿Quién ha llegado siquiera a dudar del sueño de la violencia, de que los oprimidos «sueñan al menos una vez» en colocarse en el lugar de los opresores, que el pobre sueña con las propiedades del rico, que los perseguidos sueñan con intercambiar «el papel de la presa por el del cazador» y el final del reinado donde «los últimos serán los primeros, y los primeros los últimos»?" (Arendt, 2005, p. 34).

És a dir, parlar de violència és parlar de l'ésser humà. Un tema, per tant, infinit pel que fa a definicions, usos, tematitzacions, interpretacions, demonitzacions, etc. La violència com a problema, la violència com a solució, com a resposta, com a pregunta, com a marca en el cos, com a significat i significat, etc. Parlar de violència, hem dit, és parlar de l'ésser humà, de les seves passions, excessos, ambivalències, contradiccions, vinculacions, etc., i si alguna cosa s'ha quedat amb el pas temps, encara que les formes d'aquesta cosa s'hagin civilitzat, és sens dubte per l'alta funcionalitat que té, per la utilitat, pel fet de ser, més d'una vegada, una forma de comunicació "molt humana". La violència, per a alguns, ha estat justament el que ha conduït a establir les aliances humanes més bàsiques. Així ens ho va explicar Hobbes. "La violencia es omnipresente. Domina de principio a fin la historia de la especie humana. La violencia engendra el caos, y el orden engendra violencia. Este dilema es insoluble. Fundado en el miedo a la violencia, el orden genera él mismo miedo y violencia. Porque esto es así, el mito conoce el fin de la historia. [...] ¿Qué mueve a los hombres a unirse? La respuesta es clara. La sociedad no se funda ni en un impulso irresistible de sociabilidad ni en necesidades laborales. Es la experiencia de la violencia la que une a los hombres. La sociedad es un aparato de protección mutua" (Sofsky, 2006, p. 8).

Com anuncia Pastor en la introducció del primer mòdul, l'acció socioeducativa està confrontada, sovint, amb aquesta violència connatural de l'ésser humà i amb les polítiques de control social que intenten reduir alguns símptomes socials i individuals. Per tant, és evident des d'aquesta realitat que una part important de l'educació social –no solament aquesta educació social, encara que aquí és el que ens competeix– s'inscriu, tant si ens agrada com si no, en aquest registre. Rere formes més o menys velades, subtils o explícites i contundents, del costat de qui reparteix educació o del costat de qui en rep, la violència és

present sovint en la professió. A aquesta qüestió d'intensitats hi hem d'afegir les multiplicitats que té, violències, per tant, plurals (juvenils, de gènere, de carrer, estructurals, etc.), algunes de les quals hem recollit en aquest material.

Aquesta amplitud ingent i fins i tot excessiva l'hem organitzada de la manera següent: en els primers mòduls presentem un recorregut conceptual per les diferents concepcions que l'antropologia, la psicologia, la sociologia i la filosofia han fet sobre el fenomen de la violència (o violències). És a dir, els diferents tipus de captura que se n'han fet. Referent a això, proposem una parada en les noves formes de violència estructural i les conseqüències que té en l'educació i en l'àmbit social. Aquí es tracta de comprendre com la lògica global i la falta de regulació d'aquesta lògica incideix en els subjectes i en els dispositius educatius i socials per a poder pensar, en fi, propostes per a tractar el malestar social.

També veurem com es lliga violència i institució. Sobre aquest tema, és important plantejar una crítica activa que permeti localitzar maltractaments institucionals, més relacionats comunament amb inhibicions que no pas amb accions. Aquí resorgeix una apel·lació directa a l'ètica i a la responsabilitat professional, que únicament són possibles mentre hi hagi criteris d'anàlisi fonamentats i reflexius sobre les pràctiques educatives.

En els mòduls següents aprofundirem en els lligams entre violència i col·lectius especialment significatius per a l'educació social. Fins i tot entenent que la violència (o violències) no és externa a l'àmbit humà, això és que no se situa en aquells altres exclosos, hem optat per presentar aquells contextos i col·lectius marcats per un tipus de violència especialment virulenta amb els seus cossos. Es tracta de territoris i subjectes que comporten, al cap i a la fi, una de les prioritats de l'educació social. Per tant, en aquests mòduls abordarem la qüestió del maltractament infantil i la protecció dels infants, les relacions entre *violència* i *joventut*, la violència de gènere i les relacions entre *violència* i *diversitat funcional*. L'afany d'aquests apartats és orientar una pràctica educativa que permeti minimitzar i prevenir la violència estructural, simbòlica, diària, etc., dirigida a tots aquells que hem esmentat, sense detriment de la violència que exerceix l'educació mateixa i la que rep el professional mateix.

Per tant, partim de les primeres apertures conceptuais sobre el fenomen de la violència –cosa que ens permet comprendre l'abast i la complexitat del tema– per passar, després, a delimitar el nostre estudi a determinats territoris i col·lectius travessats i marcats per aquesta violència (o violències) comunament present en la praxi professional.

Objectius

Aquesta assignatura es proposa que assolis els objectius següents:

1. Estudiar els models i les teories que han explicat els diferents fenòmens de la violència.
2. Estudiar els efectes que el sistema capitalista provoca en els individus i els dispositius educatius i socials.
3. Situar els marcs, els límits i les dinàmiques institucionals.
4. Reflexionar sobre la posició dels professionals en les sinergies institucionals.
5. Estudiar el maltractament infantil i els sistemes de protecció a la infància.
6. Pensar críticament la relació entre joves i violència.
7. Conèixer les bases principals de la violència de gènere i comprendre'n l'abordatge socioeducatiu.
8. Reflexionar sobre la relació entre *diversitat funcional* i violència.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Introducció conceptual al fenomen de la violència I

Montse Pastor Puyol

1. La violència en l'ésser humà
2. Ordre social i violència

Mòdul didàctic 2

Introducció conceptual a la violència II

Montse Pastor Puyol

1. Violència i capitalisme
2. Violència i psicoanàlisi
3. Violència i educació social
4. Alguns apunts finals

Mòdul didàctic 3

Violència institucional

Montse Pastor Puyol

1. Les institucions
2. Cultura, institucions i violència
3. Els maltractaments de les institucions
4. La posició dels professionals
5. Conclusions. Algunes anotacions

Mòdul didàctic 4

Els maltractaments infantils

Isabel Hernández Gondra

1. Que són els maltractaments infantils?
2. El maltractament en la família
3. Pares que maltracten
4. La identificació amb l'agressor
5. Efectes psíquics del maltractament
6. Algunes indicacions per a l'aproximació professional

Mòdul didàctic 5

Els infants, l'entorn protector i l'equip especialitzat en infància i adolescència

Núria Amadó Serés

1. Infant i infància
2. Marc legal: la legislació vigent
3. Necessitats dels infants i dels adolescents
4. L'infant i el seu entorn protector
5. El sistema de protecció

6. Els equips d'atenció a la infància i a l'adolescència, equips especialitzats en infància en situació de risc greu

Mòdul didàctic 6

Joves, cultura i violència

Carles Feixa Pàmpols

1. Joves i violències
2. Cultures de la violència juvenil: el cas de les bandes llatines

Mòdul didàctic 7

Violència de gènere i acció socioeducativa

Gemma Linares Molinas

1. Contextualització de la violència sobre les dones. Gènere i patriarcat
2. Violència masclista
3. Prevenció de la violència masclista
4. Conseqüències de la situació de violència
5. L'acompanyament professional en casos de violència masclista

Mòdul didàctic 8

Violència i diversitat funcional

Asun Pié Balaguer

1. La genealogia de la violència en matèria de diversitat funcional
2. La mort: una epistemologia de la discapacitat
3. Quantificar una violència secular
4. Dona, discapacitat i violència
5. Accions preventives i recomanacions

Bibliografia

- Bauman, Z. (1997). *La posmodernidad y sus descontentos*. Madrid: Akal, 2001.
- Bauman, Z. (2010). *Tiempos líquidos*. Barcelona: Tusquets Editores.
- Benjamin, W. (1977). *Para una crítica de la violencia*. Mèxic: Premiá Editora.
- Berga, A. (2003). La violència. Problema o símptoma? Una mirada sociològica. *Revista d'Educació Social*, 23. Barcelona: Fundació Pere Tarrés.
- Bourdieu, P. (1999). *Meditaciones pascalianas*. Barcelona: Anagrama.
- Bourdieu, P. (2000). *Contrafuegos. Reflexiones para servir a la resistencia contra la invasión neoliberal*. Barcelona: Anagrama.
- Bourgois, P. (2005). Más allá de una pornografía de la violencia. Lecciones desde El Salvador. A F. Ferrándiz i C. Feixa (Eds.), *Jóvenes sin tregua. Culturas y políticas de la violencia* (pp. 11-34). Barcelona: Anthropos.
- Castel, R. (1984). *La gestión de los riesgos*. Barcelona: Anagrama.
- Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social*. Buenos Aires: Paidós.
- Castel, R. (2010). *La discriminación negativa. ¿Ciudadanos o indígenas?* Barcelona: Ed. Hacer.
- Delgado, M. (1999). La violència com a recurs i com a discurs. *Aportacions*, 7. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria General de Joventut.
- Elias, N. (1989). *El proceso de la civilización*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Freud, S. (1929). *El malestar en la cultura. Obras Completas* (tom XXI). Buenos Aires: Ed. Amorrortu, 1990.
- Lacan, J. (2002). La agresividad en psicoanálisis. *A Escritos I*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Núñez, V. (2008). Los efectos de la lógica hegemónica del control en la educación social. Una praxis posible [document en línia]. Escuela Lacaniana de Psicoanálisis. <http://www.el-p-debates.com/seminario_escuela.html>
- Núñez, V. (2010). *El control social en encrucijadas de la educación social. Orientaciones, modelos y prácticas*. Barcelona: Editorial UOC.
- Sofsky, W. (2006). *Tratado sobre la violencia*. Madrid: Abada Editores.
- Tizio, H. (2003). La posición de los profesionales en los aparatos de gestión del síntoma. *Reinventar el vínculo educativo: aportaciones de la Pedagogía Social y del Psicoanálisis*. Barcelona: Editorial Gedisa.

Ubieta, J. R. (2007). La violencia como representación. *Cuadernos de Psicoanálisis*, 30. Bilbao: Editorial Eolia.

Zizek, S. (2009). *Violència*. Barcelona: Biblioteca Universal Empúries.

